

**PRELIMINARIILE CONFERINȚEI COLONIALE DE LA BERLIN
(15 NOIEMBRIE 1884-26 FEBRUARIE 1885).
EFEMERA ANTANTĂ FRANCO-GERMANĂ**

Adriana Leahu

Chestiunea congoleză ocupă un loc particular în împărțirea Africii, ea preocupând mai multe națiuni în același timp. Într-o atmosferă de rivalitate, diplomatie, acorduri bilaterale culminând cu prima conferință colonială din istorie, s-au întâlnit vechii competitori (Portugalia cu “drepturile istorice”), tradiționalii rivali (Anglia și Franța), noii veniți (Germania și Leopold al II-lea).

Tratatul anglo-portughez din 26 februarie 1884 nu a însemnat epilogul problemei Congo-ului¹. Contrar speranțelor Portugaliei, reacțiile adverse provocate, atât în interiorul țărilor semnatare, cât și din partea marilor puteri interesate, au determinat denunțarea acestuia de Parlamentul englez la 24 iunie 1884. Neratificarea tratatului nu s-a datorat acțiunilor singulare ale lui Leopold al II-lea, “acest dr. Jekyll constituțional și Mr. Hyde colonial”² sau nemulțumirii opiniei publice. Factorul decisiv l-a constituit intervenția cancelarului Bismarck în politica colonială. Teza sa era că un acord bilateral nu putea permite nici unei puteri posesiunea de teritorii coloniale pe bază de drepturi istorice, iar Anglia nu avea nici o calitate să concesioneze teritorii, și doar o convenție europeană putea crea condițiile necesare pentru ca ocupația să fie recunoscută³.

La 26 aprilie 1884, două zile după ce Reich-ul a pus sub protecția sa posesiunile Lüderitz din sud-vestul african, Bismarck a avut o întrevedere cu ambasadorul Franței la Berlin, ocazie cu care i-a propus o alianță împotriva exclusivismului englez și a evidențiat necesitatea instaurării unui control internațional asupra părții navigabile a fluviului Congo, asemănător cu cel asupra Rinului și Dunării⁴.

La protestele oficiale ale Germaniei și Franței împotriva tratatului anglo-portughez, s-au raliat și celelalte mari puteri care doreau libertatea comerțului, fără nici o restricție, în întreg bazinul Congo, considerat “Dunărea Africii”⁵. Izolată, în condițiile în care Parlamentul englez trena ratificarea

---

¹ Fr. Latour Da Veiga Pinto, *Le Portugal et le Congo au XIX-e siècle*, Paris, PUF, 1972, p. 182.

² H. Wesseling, *Le partage de l'Afrique, 1880-1914*, Paris, Denoel, 1996, p. 172.

³ P. Renoivin, *Histoire des relations internationales*, vol. VI, Paris, Hachette, 1955, p. 91.

⁴ H. Wesseling, *op. cit.*, p. 158.

⁵ W.R. Louis, *Sir Percy Anderson's grand African strategy, 1883-1896*, *English Historical Review*, nr. 81 (1966), p. 299.

tratatelor, Portugalia consideră că singura speranță pentru a mai obține ceva din drepturile sale istorice asupra bazinului Congo era reunirea unei conferințe internaționale. La 12 mai 1884, Barboza du Bocage, ministrul de externe al Portugaliei, arătând că tratatul de la 26 februarie nu mai oferea garanții suficiente pretențiilor portugheze arăta că Portugalia trebuia să obțină adeziunea tuturor puterilor ce aveau interese în Africa Centrală : “Mă tem că unica soluție la o problemă atât de gravă, care să ne permită să ajungem la un rezultat viabil este reuniunea unei conferințe”⁶.

Proiectul conferinței a fost primit cu satisfacție deosebită de Bismarck, care avea astfel șansa de a deveni arbitru problemelor coloniale în Africa Centrală, de a impune regulile de ocupare a teritoriilor încă libere și posibilitatea apropierii de Franța, prin satisfacerea pretențiilor acesteia în regiunea Congo. Bismarck reușea prin încurajarea proiectelor coloniale franceze îndepărtarea ei de “linia albastră a Vosgilor”⁷.

În primăvara anului 1884 cancelarul Germaniei își exprimă dorința de a acționa concertat cu Franța în problema coastei occidentale a Africii. Jules Ferry⁸, care nu voia să acționeze împotriva Angliei, în condițiile în care avea mari dificultăți în problema egipteană, nu refuză să stabilească împreună cu Germania proiectul programului conferinței ce urma să se reunească la Berlin, dar pune condiția acceptării acestuia de Foreign Office⁹. Ordinea de zi, acceptată și de Anglia, cuprindea trei puncte:

1. Libertatea comerțului în bazinul și la vărsarea Congo-ului;
2. Aplicarea pe Congo și pe Niger a principiilor adoptate de Congresul de la Viena din 1815, în vederea consacrării libertății de navigație pe mai multe fluvii internaționale, principii aplicate mai târziu Dunării;
3. Definirea formalităților ce trebuiau îndeplinite, pentru ca ocupațiile noi pe coastele Africii să fie considerate efective¹⁰.

Acest program nu avea nimic revoluționar; nu se spunea nimic despre împărțirea Africii ci mai degrabă de asigurarea continuității liberului schimb pe coastele și în interiorul Africii. Demersul lui Bismarck aparținea mai mult politicii externe a statelor europene, (între care dorea să joace rolul de arbitru). Cu toate că nu era prima oară când Africa făcea obiectul unei conferințe internaționale, Bismarck “determină intrarea ei pe marea scenă a diplomației

⁶ Pinto, *op. cit.*, p. 242.

⁷ R. Poidevin, J. Bariéty, *Les relations franco-allemandes, 1815-1975*, Paris, A. Colin, p. 139.

⁸ Primul-ministru francez între 23 septembrie 1880-10 noiembrie 1881 și 21 februarie 1883-30 martie 1885.

⁹ *Ibidem*, p. 137.

¹⁰ H. Brunschwig, *Le partage de l'Afrique noire*, Paris, Flammarion, 1971, p. 51.

internaționale”¹¹, făcând-o să părăsească zona de penumbră în care marinari și coloni se agitau sub controlul, oarecum disprețuitor, al guvernelor lor. Din această perspectivă, Conferința de la Berlin se înscrie în cadrul relațiilor internaționale. Timp de șapte luni viitorii participanți au căutat prin manevre diplomatice, să-și pregătească o poziție cât mai favorabilă în viitorul joc politic arbitrat de Bismarck.

Cancelarul Germaniei, care nu dorea să joace rolul de figurant în cadrul Conferinței, sprijinindu-se pe interesele negustorilor hanseatici, deschide drumul colonizării germane, pentru care până acum arătase mari rezerve. În aprilie 1884 declară protectoratul german în Africa de Sud-Vest, apoi Nachtigall anexează Togo și Camerun, la 15 octombrie 1884. Iată Franța vecină cu Germania și în Africa.

Pentru a-și arăta bunăvoința față de Franța, Bismarck frânează inițiativa lui Nachtigall, care ar fi putut să preia și teritorii revendicate de aceasta, și se arată deschis pentru o “*antantă franco-germană*”¹². Astfel, în discursul din 26 iunie 1884, cancelarul face o declarație în Reichstag, în care evocă raporturile amicale și de încredere pe care le întreține cu Franța, adăugând că “*între noi și guvernul Franței domnește încrederea perfectă în onestitatea și sinceritatea relațiilor noastre reciproce*”¹³, cuvinte care au făcut o mare senzație și au fost privite de Jules Ferry cu o reală satisfacție. La începutul lui august, Bismarck reia dovezile sale de simpatie față de Franța, lăsând să se înțeleagă față de Courcel¹⁴ că o eventuală antantă se baza pe o reciprocitate de interese, care vor da Franței o satisfacție deosebită, după atâtea decepții și deziluzii. Între rațiunile acestei apropieri trebuie să vedem și faptul că Bismarck găsea astfel mijlocul de a lovi în Anglia, deschizând o breșă în politica “*exclusivismului colonial englez*”¹⁵.

Alt motiv de îngrijorare pentru Anglia îl putem găsi în același discurs din 23 iunie 1884, în care cancelarul critica sever imperialismul britanic. Reacția Londrei este promptă. La 30 iunie recunoaște protectoratul german asupra Africii de Sud-Vest, declarând că în condițiile unei competiții coloniale viitoare cu Germania este gata să se angajeze în stabilirea regulilor necesare a fi respectate¹⁶.

Cu aceiași ocazie, Bismarck declara că negociază recunoașterea Asociației Internaționale a Congo-ului (A.I.C.) , ceea ce-l determină pe Jules Ferry la prudență și-l obligă să întărească încă o dată condițiile participării sale

¹¹ *Ibidem*, p. 52.

¹² Poidevin, Bariéty, *op. cit.*, p. 137-139.

¹³ *Ibidem*, p. 139.

¹⁴ Ambasadorul Franței la Berlin.

¹⁵ G. Hardy, *Histoire de la colonisation française*, Paris, Larose, 1931, p. 239.

¹⁶ Pinto, *op. cit.*, p. 248.

la conferință, opunându-se abordării oricărei probleme teritoriale și a recunoașterii, înainte de conferință, a Statului Independent Congo¹⁷. În august, cancelarul propune negocieri cu Franța pentru un acord bilateral, cu scopul de a fixa statutul teritoriilor africane neocupate, acord care ar urma fi confirmat de o conferință internațională. În septembrie Ferry face câteva contrapropuneri:

Diplomația franceză este de acord asupra principiului libertății comerciale în regiunea Congo; de asemenea, la dorința formulată de Germania de a se evita “anexiunile pe hârtie”, Courcel, instruit de Ferry, se declară partizanul unui acord internațional, care nu ar fi recunoscut decât ocupațiile efective și care ar fi stabilit condițiile exacte în care acestea sunt “legale”. Parisul este cel care a insistat pentru elaborarea unui regulament internațional al problemelor coloniale și astfel decizia finală a reunirii unei conferințe a fost luată în cursul lunii septembrie în cadrul schimbului de opinii dintre Germania și Franța.

Portugalia hotărăște trimiterea ministrului de externe, Serpa Pimentel, într-o misiune aproape secretă în capitalele puterilor europene pentru a încerca să obțină discutarea drepturilor sale istorice în cadrul preconizatei conferințe internaționale. Dezamăgit de poziția Franței, care refuză să discute probleme teritoriale, se îndreaptă spre Germania, dar nu este primit de Bismarck. Pentru că nici Londra nu pare mai înțelegătoare, Serpa Pimentel se reîntoarce la Lisabona fără nici o realizare¹⁸. Disperată, Portugalia nu respinge ideea ocupării efective a țărilor Congo-ului; ea ezită încă, în speranța că Europa nu va recunoaște AIC la rangul de stat datorită pericolozității acceptării principiului “suveranității prin acțiune”¹⁹.

Leopold al II-lea, după ce obține recunoașterea pavilionului AIC de SUA și de către J. Ferry (de facto), în schimbul dreptului la preempțiune, acționează în scopul recunoașterii de către toate celelalte state. Pentru aceasta, Stanley, întors în Europa, ține în Anglia o serie de conferințe, în favoarea AIC și împotriva Portugaliei. Dacă prestigiul lui crește foarte mult în rândul opiniei publice, guvernul englez este rezervat din cauza înțelegerii încheiate între AIC și Franța, deoarece o viitoare suveranitate franceză asupra întregului Congo ar fi adus prejudicii comerțului englez. În acest fel ne putem explica și ostilitatea permanentă a Angliei față de extinderea Statului Independent Congo spre Sudanul Oriental. La 16 octombrie 1884, Bismarck recunoaște drapelul AIC, iar la 8 noiembrie acceptă harta posesiunilor AIC; viitorul Stat Independent cuprindea tot bazinul de la sud de Ubangi, cu excepția Katangăi și a

¹⁷ Documents Diplomatiques Françaises (DDF), vol. V, doc. 437.

¹⁸ Pinto, *op. cit.*, p. 49-50.

¹⁹ *Ibidem*, p. 256.

teritoriului depinzând de Sultanatul Zanzibar. Bismarck o acceptă pentru că nu-l interesa decât liberul schimb.

După șapte luni de discuții și tatonări, s-a ajuns la stabilirea programului, începând cu discuțiile asupra listei de invitați. Acesta nu a fost ușor de stabilit. S-a apelat la semnarii tratatului de la Viena din 1815, motivându-se influența exercitată de hotărârile acestuia asupra libertății navigației pe Dunăre, adăugându-se și noile țări interesate : Belgia, Italia, SUA și Turcia. Emil Banning, în lucrarea **Le partage politique de l'Afrique d'après les transactions internationales les plus récentes, 1885-1889**, apărută la Bruxelles în 1889, împărțea statele participante astfel : cele șase mari puteri europene (Germania, Austro-Ungaria, Franța, Anglia, Italia și Rusia), șapte state maritime (Belgia, Danemarca, Spania, Portugalia, Țările de Jos, Suedia și Imperiul Otoman) și SUA²⁰. Printre cele 14 participante nu se găsea nici un reprezentant african, ceea ce regreta delegatul britanic, sir Edward Malet, în deschiderea lucrărilor Conferinței²¹.

AIC, ca organism privat, nu putea fi invitată la conferință, dar Belgia, în ciuda opoziției Portugaliei, a fost reprezentată la Berlin "nu ca putere maritimă și colonială, ci în rațiunea operei considerabile înfăptuite de suveranul și de conaționalii săi pe țărmurile Congo-ului"²².

Invitațiile au fost adresate de Franța, în numele ei și al Germaniei, prin intermediul unei note a guvernului francez către reprezentanții diplomați ai Franței în capitalele europene și în SUA, la 15 octombrie 1884²³. Nota cuprindea cele trei probleme asupra cărora urma să se pronunțe conferința (libertatea comerțului în bazinul și la gurile Congo-ului, libertatea navigației pe Congo și Niger și definirea formalităților de îndeplinit pentru ca ocupațiile noi pe coasta Africii să fie considerate efective), precum și faptul că invitația guvernului francez se făcea în colaborare cu guvernul german²⁴.

Conferința de la Berlin, (în plenul ei) unde s-a dezbătut programul oficial, și în ciuda jocurilor de culise pentru recunoașterea statului independent Congo, nu a fost suficientă pentru a menține ceea ce părea o posibilă antantă franco-germană. Generată de abilitatea lui Bismarck care a speculat la maxim

²⁰ Cf. C. Fluchard, A. Salifou, *L'Europe et l'Afrique du XV-e siècle aux indépendances*, Bruxelles, 1987, p. 86.

²¹ *Ibidem*.

²² J. Bruhat, **Leopold II**, în Ch.A. Julien, *Les politiques d'expansion imperialiste*, Paris, PUF, 1949, p. 89.

²³ DDF, doc. 419, J. Ferry către reprezentanții diplomați ai Franței la Londra, La Haye, Madrid, Lisabona, Bruxelles, Washington, Viena, Petersburg, Stockholm, Roma, Copenhaga, 5 octombrie 1884.

²⁴ "Pentru a se ajunge la o înțelegere generală pe aceste principii, guvernul german, bazându-se pe o înțelegere intervenită între noi, propune diferitelor puteri interesate în comerțul Africii să fie reprezentate la o conferință care se va reuni la Berlin". *Ibidem*.

apetitul colonial francez, antanta franco-germană nu a durat decât o vară, luând sfârșit înainte de a se naște cu adevărat. A fost o demonstrație clară că ceea ce conta în primul rând pentru marile puteri era continentul european. Atâta timp cât Alsacia și Lorena erau germane, o reconciliere adevărată era imposibilă. Bismarck a înțeles imediat după Berlin că noi tentative erau inutile; de aceea, în septembrie 1885, declara: “am renunțat să încerc o reconciliere cu Franța”²⁵.

---

²⁵ Henri Wesseling, op. cit p. 176.